

Terra incognita: kiekybinė viešosios politikos diskurso turinio analizė**Vaidas Morkevičius***Kauno technologijos universitetas
Kęstučio g. 8, LT-44320 Kaunas*

Straipsnyje pristatomas Lietuvoje iki šiol mažai žinomas socialinių mokslų tyrimų metodas – kiekybinė turinio analizė. Diskursyvus viešosios politikos pobūdis ir simbolinėmis – tekstinėmis, garsinėmis ar vaizdinėmis – formomis išreikštos komunikacijos gausa viešosios politikos procesuose yra veiksniai, įgalinantys jos analizėje taikyti kiekybinės turinio analizės metodologiją. Todėl šiuo straipsniu siekiama nubrėžti bendras gaires, kada ir kuo šis metodas gali būti naudingas viešosios politikos analizėje, t.y. kokias išvadas apie viešosios politikos diskurso subjektus (skleidėjus ir priėmėjus) galima daryti pagal jų diskurso turinį. Taip pat pateikiama apibendrinta schema, pagal kurią viešosios politikos tyrinėtojas galėtų pasirinkti simbolinių duomenų šaltinius, naudotinus empiriniame tyrime. Akcentuojama, kad kiekybinė turinio analizė atskleidžia savo stipriąsias savybes tada, kai reikia atlikti platų, išsamų, ilgalaikį, praeities įvykius nagrinėjantį, į socialinį pasaulį nesikišantį ir(ar) pakartotinį itin gausios socialinės komunikacijos bei socialinių prasmų turinio tyrimą.

Raktažodžiai: *kiekybinė turinio analizė, teksto analizė, viešieji debatai, viešosios politikos diskursas.*

Keywords: *content analysis, text analysis, public debates, public policy discourse.*

Įvadas

Kaip savarankiškas socialinių mokslų tyrimų metodas kiekybinė turinio analizė¹ susiformavo ir labiausiai paplito žurnalistikos bei politikos studijose². Tą tiesiogiai sąlygojo masinės komunikacijos svarba šiuolaikiniame visuomenėje ir ypatinga gausa simbolinėmis formomis³ šioje sferoje sukurtų duomenų, kuriuos vienaip ar kitaip galima panaudoti tyrimuose. Šiuo metu kiekybinė turinio analizė plačiausia taikoma tyrinėjant žiniasklaidoje išreikštą diskursą, nes spaudai, radijui ir (ypač) televizijai visuomenės gyvenimo tyrinėtojai linksta skirti ypatingą dėmesį [3, p.109; 33, p.4]. Viešąjį politinį diskursą analizuojančiuose tyrimuose taip pat dominuoja ne betarpiškos politikos vaidmenų atlikėjų komunikacijos studijos, o žiniasklaidoje atspindimo tos komunikacijos turinio analizė [7]. Kita vertus, yra ir išimčių, kurių didžiausia – Lyginamojo manifestų projekto grupės (CMP) atliekama „vakarietiško pasaulio“⁴ politinių partijų rinkimų programų turinio kiekybinė analizė, kurią galima įvardyti kaip betarpiškus (daugeliu atvejų)

viešosios politikos diskurso tyrimus. Kritikos ji susilaukia nemažai, tačiau jau daugiau nei dvidešimt metų sėkmingai gyvuoja ir netgi plečiasi („atkeliavo“ į Rytų ir Vidurio Europą).

Šiaip ar taip, kiekybinė turinio analizė – mažai žinomas socialinių ir konkrečiai viešąją politiką

¹ Šiame darbe sąmoningai vartojamas žodis „kiekybinė“. Taip kiekybinė turinio analizė (angl. – *content analysis*) atskiriama nuo kokybinių teksto turinio analizės rūšių (diskurso analizės, hermeneutikos, semiotikos, pragmatikos, analitinės semantikos, kokybinės literatūros kritikos ir pan.).

² Aišku, pirmosios kiekybinės turinio analizės užuomazgos buvo pasklidusios po daugelį disciplinų, kurioms rūpėjo žmonių komunikacijos aspektai (psichologiją, sociologiją, literatūrą, lingvistiką, etnologiją, antropologiją, istoriją ir pan.), tačiau būtent politikos (pavyzdžiui, propagandos) ir žiniasklaidos (pavyzdžiui, laikraščių redakcinių straipsnių) diskursų tyrimai ją pavertė griežtu ir atskiru socialinių mokslų tyrimo metodu (panašiai mano, pavyzdžiui, [11]).

³ Kai kurie autoriai simbolines formas apibendrintai įvardija „tekstu“ [3]. Apskritai tekstu galima įvardyti: a) kiekvieną semiotinę reikšmių struktūrą (čia tekstu įvardijama ne tik kalba, bet ir muzika, architektūra, menas, įvykiai ir socialinė veikla); b) kiekvieną lingvistinį išraiškos būdą (taigi šiuo atveju į teksto sąvoką neįtraukiami tokie reiškiniai kaip muzika, vaizdai); c) rašytinę kalbą. Šiame straipsnyje tekstas suvokiamas kaip „b“ atvejis. Atvejis „a“ įvardijamas simboline forma, o atvejis „c“ – rašytiniu tekstu (plačiau apie tai žr. [31]).

⁴ Šis terminas geriausiai atspindėtų šio projekto apimtį, nes jame dalyvauja tokios skirtingų pasaulio dalių šalys kaip JAV, Izraelis, Liuksemburgas, Šveicarija, Naujoji Zelandija, Šri Lanka ar Turkija. Tiesa, dauguma šalių priklauso Europos žemynui (visas sąrašas pateiktas [9]).

Vaidas Morkevičius – Kauno technologijos universiteto Viešosios politikos tyrimų centro mokslo darbuotojas.
El. paštas: vaidas.morkevicius@ktu.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2005 m. vasario mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2005 m. kovo mėn.

nagrinėjančių mokslų tyrimo metodas Lietuvoje. Nors nemažai tyrimų, naudojančių kiekybinės turinio analizės metodus, galėtume rasti žiniasklaidos studijose⁵⁰, tokio pobūdžio tyrimų pasitaiko politikos moksluose⁵¹, o kai kuriuos kompiuterinės lingvistikos tyrimus metodologijos prasme galima būtų priskirti kiekybinei turinio analizei⁵², vis dėlto teorinio pobūdžio darbų Lietuvos mokslinėje literatūroje praktiškai nėra. Šiuo straipsniu bus bandoma iš dalies užpildyti pastarąją spragą. Dėmesys labiausiai bus sutelktas prie tiesiogiai su viešąja politika susijusios metodo naudojimo problematikos, nes jo bendroji apimtis pernelyg plati, kad tilptų į vieną straipsnį. Visų pirma, bus pateiktas bendras minimalus kiekybinės turinio analizės apibrėžimas ir nustatyta jos vieta bendrajame socialinių mokslų tyrimo metodų kontekste. Toliau bus bandoma sistemiškai pateikti šio metodo taikymo viešosios politikos studijose galimas sritis.

Kiekybinė turinio analizė: trumpas apibrėžimas ir vieta socialinių mokslų tyrimų metodologijoje

Mokslinėje literatūroje kiekybinė turinio analizė apibrėžiama įvairiai⁵³. Pirmasis sistemiškai ir apibendrintai ši socialinių mokslų tyrimo metodą aprašė B.Berelsonas (1952) monografijoje „Turinio analizė komunikacijos tyrimuose“. Kiekybinę turinio analizę jis įvardijo kaip „tyrimų techniką objektyviam, sistemiskam ir kiekybiniam akivaizdaus komunikacijos turinio aprašymui“ [4, p.489]. Šiame apibrėžime atsispindėjo pagrindinės, su turinio analizės samprata susijusios, problemos. Kokias simbolines formas (tekstą, garsą ar vaizdą) galima studijuoti? Ar apsiribojama akivaizdžiu turiniu (ar galimos išvados apie numanomą turinį)? Koks intelektualinis produktas (aprašymas, išvada ar klasifikacija) gaunamas? Apie kokį tyrimo objektą (patį tekstą, teksto šaltinį ar teksto gavėją) gaunama informacija? Ar įmanomi nekiekybiniai instrumentai? Skirtingi autoriai apibrėždami metodą skirtingai įvertina šias problemas. Dažniausiai tai priklauso nuo atliekamų tyrimų tikslų, nors pasitaiko

ir bendresnio pobūdžio bandymų apibūdinti kiekybinę turinio analizę. B.Berelsono apibrėžimą galima laikyti vienu iš pastarųjų. Šiam mokslininkui atrodė, kad kiekybine turinio analize galima aprašinėti (ir tik aprašinėti) bet kokios formos (vaizdinės, garsinės ir tekstinės), tačiau tik akivaizdų komunikacijos turinį, išvados galimos tik paties komunikacijos turinio atžvilgiu, o kokybiniai elementai nepageidautini. Pastarasis elementas reikalauja atskiro paaiškinimo.

Nors kiekybinė turinio analizė bendrąja prasme priklauso kiekybinei socialinių mokslų metodų šakai, yra teigiančių, jog ji gali būti ir „kokybinė“. Šiais laikais takoskyra tarp kiekybinės ir kokybinės metodologijos nebėra taip sureikšminama [42, p.43], tačiau akivaizdu, kad šios dvi tyrimų metodologijos skiriasi požiūriu į tai, kaip ir kokie rodikliai pasirenkami įvairiems reiškiniams ar sąvokoms tirti ir kaip jie vėliau matuojami. Kiekybinė prieiga paprastai remiasi akivaizdžiais ir tiesiogiai išmatuojamais rodikliais bei tolesniu jų apskaičiavimu, o kokybinė – kokybinėmis kategorijomis, kurios nebūtinai turi būti tiesiogiai kaip nors išmatuojamos (užtenka, kad būtų suvoktos žmogaus protu), ir kurios vėliau klasifikuojamos arba sudaromi įvairūs jų sąsajų tinklai. Kiekybinėje turinio analizėje ši takoskyra pasireiškia tuo⁵⁴, kad tiriamos turinio kategorijos gali būti įvertinamos kiekiu (pavyzdžiui, 2000 m. Prezidento metiniame pranešime jaunimo politikos klausimams buvo skirta 200 žodžių) arba kokybine charakteristika – „buvimu-nebuvimu“ ar „daugiau-vidutiniškai-mažiau“⁵⁵ (pavyzdžiui, Žaliųjų partijos programoje buvo teiginių apie aplinkos apsaugos svarbą, o Tautos pažangos partijos programoje – nebuvo; liberalai palyginti labiau akcentuoja materialinį įstojimo į NATO aspektą, konservatoriai – idėjinį, o socialdemokratai – abiem skiria vienodą dėmesį). Vis dėlto, ši takoskyra yra ganėtinai dirbtinė, nes kiekybiniu atveju dažniausiai tik suskaičiuojama, kiek kartų analizės vienetė pasireiškė tam tikra kokybinė charakteristika (stebėjimo vienetas)⁵⁶. Taigi pirminis žingsnis kiekybinėje

⁵⁰ Šioje srityje parašytas ir bene vienintelis teorinio pobūdžio straipsnis apie kiekybinę turinio analizę [3].

⁵¹ L.Bielinis analizavo Prezidento kalbas [5; 6], o VDU bakalaurai ir magistrantai atliko keletą partijų programų ir Prezidento metinių pranešimų tyrimų (vad. prof. A.Krupavičius). Kiekybinės turinio analizės pasiekimus Lietuvos politikos moksluose iki 1999 m. trumpai pristatė prof. A.Krupavičius tų metų ECPR darbinėse sesijose Manheime (Vokietija) [25].

⁵² Žr. VDU kompiuterinės lingvistikos centro darbus:

<http://donelaitis.vdu.lt>

⁵³ Praktiškai kiekvienas šioje srityje dirbantis mokslininkas turi savitą kiekybinės turinio analizės sampratą, tačiau esti ir bandymų apibendrinti apibrėžimų gausą (žr., pavyzdžiui, [35; 43]).

⁵⁴ Čia papildomai reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad egzistuoja dar vienas aspektas, kurį būtų galima laikyti „kokybiniu“ kiekybiniame tyrimo instrumente – tai koduojamų vienetų nustatymo procesas. Tačiau, kaip minėta, kokybinių ir kiekybinių tyrimų metodų „esmės“ ir „ribų“ nustatymo diskusija šiuo metu nyksta, nes neduoda didelės praktinės naudos. Reiktų tik pabrėžti, kad ir kokybinėje, ir kiekybinėje analizėje tiriami reiškiniai dažnai iš esmės yra kokybiniai, t. y. jų įvardijimas – kokybinis procesas. Labiau „kiekybiniais“ galima būtų laikyti tik pateiktuosius 11 nuorodoje.

⁵⁵ Apie šią problemą plačiau žr. [4; 16; 19].

⁵⁶ Aišku, šita pastaba negalioja tais atvejais, kai fiksuojamos objektyvios stebėjimo vieneto charakteristikos: teksto ar nuotraukos dydis kvadratiniais centimetrais, žodžių kiekis tekste, naujienu trukmė sekundėmis ir pan.

turinio analizėje dažniausiai yra „kokybinis“, ir tik tolesnėje analizėje tyrėjas pagal tyrimo tikslus nusprendžia, ar kokybinių charakteristikų kiekis turi kokios nors reikšmės. Kita vertus, abiem atvejais teksto turinys analizuojamas pagal kiekybinės, o ne kokybinės socialinių mokslų metodologijos kanonus⁵⁷. Juk paprastai kokybinėje prieigoje (pavyzdžiui, diskurso analizėje ar semiotikoje) holistiškai aprašomi visuomeniniai reiškiniai, procesai ir praktikos, remiantis simboliniais (tekstiniais, vaizdiniais, garsiniais) šaltiniais ir už jų „slypinčiais“ kontekstais [44].

Nesigilinant toliau į tai, kaip skirtingi tyrinėtojai suvokia, kas yra (ar turėtų būti) kiekybinė turinio analizė, norėtuši pateikti minimalų apibrėžimą nurodanti esminius metodo elementus, t.y. tokį, kuris leistų ją atskirti nuo paprasto tekstų skaitymo, garsų klausymo ar vaizdų stebėjimo, tačiau kuo mažiau ribotų racionalų metodologinį pasirinkimą. Toks apibrėžimas atskleistų bendras kiekybinės turinio analizės taikymo ribas, o kartu ir tam tikras gaires. Šiuo atveju geriausiai tiktų G.Shapiro ir J.Markoff (1997) pateiktas apibūdinimas: „turinio analizės terminas reiškia bet kokią sistemine tekstą (ar kitų simbolių formų) tēkmės redukciją į standartinę statistiškai apdorojamą simbolių visumą, atspindinčią tam tikrų socialiniams mokslams reikšmingų charakteristikų buvimą, intensyvumą ar kiekį“ [43, p.14]. Akivaizdu, kad apibrėžime neapsiribojama tik tam tikrais simboliniais objektais (tik teksta ar vaizdais), tik akivaizdžiais jų elementais (neįtraukiant numanomų reikšmių), tik tam tikru intelektiniu produktu (tik aprašymu ar klasifikacija), tik tam tikrų tyrimo objektų (tik teksto kūrėjų ar gavėjų) apibūdinimu ar tik kiekybiniais instrumentais (neįtraukiant kokybinių). Kita vertus, nuo kasdieninio skaitymo, klausymosi ir stebėjimo kiekybinę turinio analizę atskiria sistemiškumas, standartiškumas ir moksliskumas. Nuo savęs prie šio apibūdinimo norėtuši pridėti tokį papildymą: kiekybinė turinio analizė galėtų (ir turėtų) būti taikoma ir humanitariniuose moksluose, nes iš esmės jokių (nei teorinių, nei metodologinių, nei metodinių) kliūčių tam nėra. Taip minimalus apibrėžimas tampa platesnis, tačiau jo griežtumas nenukenčia.

Dar vienas dalykas, į kurį svarbu atkreipti dėmesį apibrėžiant kiekybinę turinio analizę, yra tekstinių (taip pat vaizdinių ir garsinių) duomenų kilmės pobūdis. Šiuo atveju svarbu nurodyti, ar turėtų būti naudojamos tik „natūraliai“ (realiame

socialiniame pasaulyje, tyrinėtojams nesikišant) sukurtos simbolinės formos, ar duomenys gali būti specialiai sukurti tam tikram tyrimui atlikti. Čia naudojamame minimaliame apibrėžime nėra numatyta apsiriboti kuria nors duomenų forma, taigi galimi abu šaltinių tipai. Kita vertus, tokiais atvejais sunku nustatyti kiekybinės turinio analizės ribas kitų metodų atžvilgiu. Pavyzdžiui, atviri apklausos klausimai, giluminio interviu garso įrašai ar „focus“ grupių vaizdo įrašai dažnai apdorojami pasitelkus kiekybinę turinio analizę. Taigi kyla pagrįstas klausimas, apie kokį tiksliai metodą minimais atvejais kalbama. Žinoma, idealiu atveju kiekybinė turinio analizė turėtų naudoti tik „natūraliai sukurtus“ duomenis, tačiau toks apibrėžimo nelankstumas nebūtų produktyvus, nes iš esmės tai tebtų terminologinė problema, t.y. nepaisant to, ar atvirų apklausos klausimų turinio kiekybinis kodavimas būtų vadinamas kiekybine turinio analize, ar – ne, procedūra nesikeistų. Apibendrinant galima pasakyti, kad nors kiekybinė turinio analizė idealiausiai tinka „natūraliai sukurtiems“ simboliniams duomenims tirti, „dirbtinai sukurtų“ duomenų naudojimas iš esmės nelaikytinas nukrypimu nuo jos kanonų.

Aprašant kurį nors mokslinį tyrimo metodą, apibrėžimo nepakanka, todėl būtina kiekybinę turinio analizę įterpti į platų socialinių mokslų tyrimo metodų kontekstą. Be to, tai padėtų apibrėžti šio metodo bendro pobūdžio taikymo ribas. K.Neuendorf (2002) „Turinio analizės vadove“ teigia, jog per pastaruosius keturis dešimtmečius kiekybinės turinio analizės naudojimas populiarėjo ir grynai mokslinėje, ir su mokymu susijusioje socialinių mokslų srityje [35, p.27-31]. Pateiktose kiekybinėse iliustracijose (grafike ir lentelėje) skaičių dinamika yra ganėtinai išpūdinga – priaugis skaičiuojamas kartais. Tačiau, kita vertus, tas augimas sąlyginis. Grįsdama kiekybinės turinio analizės populiarumą JAV universitetuose, mokslininkė dėmesį atkreipė tik į magistro lygmens žurnalistikos studijas; straipsnių, kuriuose naudojama kiekybinė turinio analizė⁵⁸, kiekio mokslinėje literatūroje augimas vertinamas ne procentine dalimi, o absoliučiais skaičiais, todėl neįvertintas santykinis priaugis. Nepaisant kiekybinių rodiklių nevienareikšmiškumo, atrodo, kad kiekybinė turinio analizė yra vienas iš tų tyrimo metodų, kurie jau įsitvirtino socialiniuose moksluose.

⁵⁷ Kiekybinės ir kokybinės prieigų pagrindinės prielaidos pateikiamos daugelyje metodinių vadovėlių (žr., pavyzdžiui, [8]).

⁵⁸ Problemiška šiuo atveju dar ir tai, kad citavimo indeksuose bei straipsnių santraukų duomenų bazėse ieškota ne tik termino „turinio analizė“ (angl. *content analysis*), bet ir „teksto analizė“ (angl. *text analysis*). Teksto analizę, kaip jau minėta, galima atlikti ne tik pasitelkiant kiekybinę turinio analizę, bet ir kokybiniu būdu.

Ji minima ir aprašoma daugumoje išanginių metodinių vadovėlių, skirtų socialinius mokslus studijuojantiems bakalaurams [1; 2; 14; 21; 32; 38; 42; 48].

Kita vertus, kaip teigia JAV Alabamos universiteto komunikacijos studijų profesorius W.Evansas (elektroninio pašto diskusijų grupės apie kiekybinę turinio analizę „CONTENT“ kūrėjas), nors oficialiai ir pripažįstama bei žinoma, kiekybinė turinio analizė dažniausiai tėra socialinių mokslų tyrimo metodais besidominčių žmonių akiračio pakraštyje⁵⁹. Iš tiesų, užtektų vien žvilgtelėti į daugelį tyrimo metodų vadovėlių, kad pamatytume, jog kiekybinei turinio analizei ten skiriama žymiai mažiau dėmesio, nei, tarkim, apklausai, stebėjimui ar eksperimentui (žr., pavyzdžiui, [1; 2; 14; 38; 42]). Maža to, kai kuriuose jų šis metodas tėra tik minimas ir dažniausiai netiesiogiai. Pavyzdžiui, R.Burns (2000) „Tyrimo metodų įvade“ kiekybę turinio analizę mini tik aptardamas teksto analizės paketus (dažniausiai skirtus kokybinei analizei) [10]. Daugelio mokslininkų socialinių tyrimų rengimo „biblija“ laikommas D.Miller ir N.Salkind (2002) vadovėlis „Tyrimų rengimo ir socialinio matavimo parankinė knyga“ tepateikia su kiekybine turinio analize susijusių monografijų ir straipsnių bibliografiją, nors išangoje deklaruojamas siekis, kad „vadovėlis išliktų kruopščiai parengta „pradžios knyga“ visiems žingsniams socialiniuose tyrimuose“ [34]. Apibendrinant galima teigti, kad dėl nedidelio dėmesio kiekybinei turinio analizei įvadiniuose ir parankiniuose socialinių mokslų tyrimų metodų vadovėliuose dažniausiai susidaro vaizdas, jog tai paribio instrumentas, naudingas tik tam tikrose siaurose srityse.

Aišku, tokia pirminė išvada neįrodo jokio „šamokslo“ prieš šį metodą socialiniuose moksluose. Remiantis mokslinio griežtumo ir teiginių pagrįstumo maksimumais, reikėtų patikrinti prielaidas, ar „išstūmimo į paribį“ priežastys nėra turinio analizės savybių ir pritaikomumo ribotumas. Šiam tikslui pasiekti geriausiai tiktų kiekybinės turinio analizės ir kitų kiekybinių⁶⁰ tyrimo metodų privalumų ir trūkumų⁶¹ lyginamoji analizė. Ji rodo,

⁵⁹ Žr. asmeninio pokalbio citatą [35, p.45, 13 nuoroda]. Panašaus nepasitenkinimo galima rasti ir daugiau (žr., pavyzdžiui, [40, p.170]). Čia pateikta tik „šviežiausia“ citata.

⁶⁰ Tik kiekybiniai tyrimo metodai pasirinkti todėl, kad kokybiniai apskritai nėra paplitę (tiesa, šiuo metu jie darosi vis populiarešni). Be to, tarp kiekybinės turinio analizės alternatyvų apklausa išsiskiria savo neabejotina įtaka ir dominavimu socialiniuose moksluose. Nors nei eksperimentas, nei stebėjimas negali prilygti apklausai naudojimo dažnumu, tačiau abiem šioms metodams tyrimų rengimo literatūroje skiriama kur kas daugiau dėmesio negu turinio analizei.

⁶¹ Nesiekta įtraukti visų galimų kriterijų (tai vargu ar įmanoma). Atrinkant juos vadovautasi santykinės svarbos vertinant metodų tinkamumą ir patrauklumą tyrimams principu.

kad kiekybinė turinio analizė ir apklausa turi po 8, o eksperimentas ir stebėjimas – po 3 santykinius privalumus (žr. *1 lentelę*).

Kita vertus, lyginimo kriterijai nėra tapatūs. Juos suskirsčius į keturias grupes, matome, kad populiariausio socialiniuose moksluose tyrimo metodo – apklausos – teigiami bruožai patenka į pirmąsias tris (1 - 12 kriterijus), kurias atitinkamai galima įvardyti kaip praktiškąją (1 - 3), etiškumo (4 ir 5) ir išskirtinių ypatybių (6 - 12). Tik ketvirtojoje – objektyvumo – grupėje (13 ir 14 kriterijai) šis metodas (kaip ir eksperimentas) neturi privalumų. Tuo tarpu kiekybinės turinio analizės privalumai pasiskirstę po visas grupes, išskyrus pirmąją. Eksperimentas, be jau minėto objektyvumo trūkumų, susiduria ir su etiškumo bei praktiškumo problemomis. Pastarųjų neišvengia ir stebėjimas. Atrodytų, kad kiekybinė turinio analizė turėtų būti bent jau tokia pat populiari kaip ir kiti čia minimi tyrimo metodai, tačiau realybėje veikia kitokie „dėsniai“, kurie iš dalies nulemti ir tam tikrų specifinių šio metodo ribotumų.

Visų pirma nemažai lemia istorinės ir struktūrinės aplinkybės. Tyrimo metodų literatūroje visada buvo svarbus gamtos ir socialinių mokslų instrumentarijų panašumo klausimas. Eksperimentas nuo pat pradžių buvo išivaizduojamas kaip idealusis socialinio pozityvistinio mokslo įrankis, todėl jo aprašymas metodiniuose vadovėliuose nėra atsitiktinis. Tiesa, socialiniuose moksluose (ypač sociologijoje ir politologijoje) jo pritaikymo galimybės, išvadų patikimumu ir pagrįstumu labai dažnai abejojama. Tuo tarpu stebėjimo populiarumas aiškintinas JAV mokslininkų (ir ne tik) atliekamų lauko tyrimų paplitimu praėjusio amžiaus pradžioje, ypač antropologijos studijose. Taigi ir šitas metodas turi „gilia“ istoriją. Dažnai susidaro įspūdis, kad jiems tiesiog „atiduodama pagarbos duoklė“ moderniuose metodų vadovėliuose, o dėmesys sutelkiamas prie apklausų. Reikia pasakyti, kad nors pradėjo nuosekliai vystytis praėjusio amžiaus pradžioje, ir kiekybinė turinio analizė, ir apklausa yra santykinai nauji tyrimų metodai (pakilimo bumai buvo pokario laikotarpiu iki aštuntojo dešimtmečio pradžios). Taigi, kodėl jų likimas toks skirtingas?

Dar kartą pažvelgę į *1 lentelę* pamatysime, kad apklausa išsiskyrė praktiškumo ir apimties masto privalumais. Šios savybės pasirodė patrauklios ir mokslininkams, ir jų projektų finansiniams rėmėjams. Taigi apklausos „sėkmės formulė“ buvo (ir tebėra) tokia: apklausos būdu galima per nedidelį laiko tarpą, išvengiant didelių etiškumo

1 lentelė. Kiekybinės turinio analizės ir kitų kiekybinių tyrimo metodų privalumų ir trūkumų palyginimas

<i>Lyginimo charakteristika</i>	<i>Kiekybinė turinio analizė</i>	<i>Reprezentatyvi apklausa</i>	<i>(Pseudo) Eksperimentas</i>	<i>Stebėjimas „iš šalies“</i>
1. Tyrimo atlikimo kaina	Palyginti didelė*	Palyginti maža	Palyginti didelė	Palyginti didelė
2. Tyrimo atlikimo trukmė	Palyginti ilga	Palyginti trumpa	Palyginti ilga	Palyginti ilga
3. Tyrimo atlikimo sudėtingumas	Palyginti sudėtingas	Palyginti nesudėtingas	Palyginti sudėtingas	Palyginti sudėtingas
4. Etiškumo problemos	Palyginti mažos	Palyginti mažos	Palyginti didelės	Palyginti didelės
5. Anonimiškumo užtikrinimas	Palyginti didelis	Palyginti didelis	Palyginti mažas	Palyginti mažas
6. Galimybės tirti daug objektų	Palyginti neribotos	Palyginti neribotos	Palyginti ribotos	Palyginti ribotos
7. Galimybės taikyti įvairiems tyrimų tikslams	Palyginti ribotos	Palyginti neribotos	Palyginti ribotos	Palyginti ribotos
8. Galimybės tirti įvairias problemas	Palyginti neribotos	Palyginti neribotos	Palyginti ribotos	Palyginti ribotos
9. Galimybės pakartoti tokį patį tyrimą	Palyginti neribotos	Palyginti ribotos	Palyginti neribotos	Palyginti ribotos
10. Galimybės atskleisti priežastinius ryšius	Palyginti ribotos	Palyginti ribotos	Palyginti neribotos	Palyginti ribotos
11. Galimybės atlikti tyrimus apie praeitį	Palyginti neribotos	Palyginti ribotos	Palyginti ribotos	Palyginti ribotos
12. Galimybės tiesiogiai stebėti elgseną	Palyginti ribotos**	Palyginti ribotos	Palyginti neribotos	Palyginti neribotos
13. Kišimasis į socialinį gyvenimą	Palyginti mažas	Palyginti didelis	Palyginti didelis	Palyginti mažas
14. Tiriamųjų poveikis tyrimui	Palyginti mažas	Palyginti didelis	Palyginti didelis	Palyginti mažas

* - pateikiami vertinimai yra populiariausių šiuo metu tyrimų metodų vadovėlių (žr. [1; 2; 14; 21; 32; 38; 42; 48]) atidžios peržiūros rezultatas.

** - tiesa, galima tiesiogiai stebėti kalbinę elgseną.

problemų, nesivarginant sudėtingo tyrimo plano rengimu iširti gausų būrį žmonių daugeliu rūpimų klausimų (geriausias pavyzdys – viešosios nuomonės tyrimai) ir, be to, – palyginti pigiai. Dėl tokio pobūdžio patrauklumo metodas susilaukė ir nemažai pelnytų kritikos, o žinomas JAV sociologas G.Ritzeris netgi „apkaltino“ apklausų rengėjus „techniškumu“ ir „ateoriškumu“ (teorijos nustūmimu į tyrimų paraštes) [39, p.171]. Kaip bebūtų, tokios pastabos nepadarė didelio poveikio metodo paplitimui socialiniuose moksluose⁶². Tuo tarpu pagrindiniai veiksniai, kiekybinę turinio analizę paversdavę nepatraukliu mokslininkams (taigi tokie tyrimai nepasiekdavo ir finansavimo institucijų) tyrimo instrumentu, buvo palyginti ribotos

pritaikomumas įvairiems tyrimo tikslams (dažniausiai tik komunikacijos studijoms) bei palyginti brangus, ilgas ir sudėtingas analizės atlikimas⁶³. Taigi jos padėtis kiekybinių (ir apskritai visų) socialinių tyrimų metodų lauke yra arčiau krašto, o centre įsitaisiusi apklausa (kartu su kokybine savo atmaina – interviu).

Nepaisant visko, negalima būtų teigti, kad apklausa, ar eksperimentas, ar kiekybinė turinio analizė, ar dar kuris kitas tyrimo metodas yra savaime blogas. Apskritai nėra gerų ar blogų metodų, yra tik geriau ar mažiau tinkantys konkrečiam tyrimo tikslui [44, p.2]. Vis dėlto, dominuojanti apklausos padėtis kitų metodų atžvilgiu (bent jau metodiniuose vadovėliuose) netoleruotina. Juo labiau kad

⁶² Tiesa, kaip jau minėta, pastaruoju metu pastebimas kokybinių metodų populiarumo augimas, tačiau apklausos ir toliau dominuoja empiriniuose tyrimuose.

⁶³ Ypač tai buvo aktualu, kol kiekybinė turinio analizė atlikimas buvo kompiuterizuotas [37, p.xvii]. Ir netgi kompiuteriu atliekama kiekybinė turinio analizė yra ilgas bei išskirtinio kruopštumo reikalaujantis procesas.

kokybinėje metodologijoje vyrauja anketos atitikmuo – interviu. Kiekvienas metodas turi savo privalumų, ir juos reikia išnaudoti pagal tyrimo tikslus. Šis akcentas turėtų dominuoti mokomosiose knygosė ir kokybiškai, ir kiekybiškai. *Kiekybinė turinio analizė neabejotinai atskleidžia savo stiprias savybes ten, kur reikia atlikti platų, išsamų, ilgalaikį, praeities įvykius nagrinėjantį, į socialinį pasaulį nesikišantį ir(ar) pakartotinį itin gausios socialinės komunikacijos bei socialinių prasmų turinio tyrimą.* Akivaizdu, kad šis metodas tikrai tinka studijuojant viešąją politiką ir jos diskursą, nes čia sukuriama milžiniški tekstinių (taip pat garsinių ir vaizdinių) duomenų klodai, kurių turinį sunku nagrinėti ne tik kitais kiekybiniais metodais, bet ir kokybiškai. Juo labiau, kad pati viešoji politika kartais įvardijama kaip „kalbos produktas“ [12], taigi (kiekybiniai) jos turinio tyrimai galėtų pateikti svarbių išvalgų apie esminius jos aspektus.

Kiekybinės turinio analizės vieta viešosios politikos analizėje

Visų pirma reikėtų pažymėti, kad prielaidas taikyti kiekybinę turinio analizę viešosios politikos studijose turėtų sudaryti tam tikri šios disciplinos⁶⁴ tyrimų objekto – „viešosios politikos“ (angl. *public policy*) – aspektai. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į lingvistinius angliškos sąvokos *policy* aspektus. Ji į lietuvių kalbą verčiama kaip politika, tačiau iš esmės turėtų reikšti veiksmų programą, platformą, kursą, planą ar gaires (plg. [18, p.13-19]). Svarbus šio žodžio prasmės elementas, kilęs iš praėjusio amžiaus pradžioje JAV išpopuliarėjusios pragmatizmo filosofijos (žymiausi atstovai – W.James, J.Dewey ir G.Mead), yra racionalumas. Žodis *politics* susijęs su šališkumu, o *policy* yra nešališka ir racionaliu protu grindžiama politika. Tiesa, po postmodernistų, kritinės teorijos atstovų ir konstruktyvistų atakų racionalumo ir nešališkumo požiūris į politiką yra stipriai susvyravęs ir *policy* sąvoka nebėra tokia skirtinga nuo *politics*. Tiesiog, jos pobūdis yra konkretesnis, turintis tikslingumo, orientavimosi į konkrečias problemas konotacijų (plg. [17, p.83; 28]). Todėl viešosios politikos sąvoka galėtų būti įvardyti tikslingas, gana konkrečias viešosios sferos politines programas ar planus bei jų įgyvendinimą (pvz., sveikatos apsaugos politika, užimtumo kaime politika ir pan.). Šiame kontekste labai svarbus ir kitas viešosios politikos sąvokos dėmuo – viešoji sfera. Viešoji politika susijusi su

⁶⁴ Tiesa, yra abejojančių tuo, kad viešosios politikos analizė galima įvardyti kaip atskirą mokslinę discipliną. Ji greičiau esanti tarpdisciplininis tyrimų pobūdis [36].

viso konkretaus sociumo bendrų problemų tvarkymu. Pavyzdžiui, dar antikinėje Graikijoje buvo svarstomi politinės bendruomenės bendrojo gėrio klausimai, o XVIII - XIX a. Anglijos utilitaristai kaip viešosios politikos tikslą įsivaizdavo kuo didesnės laimės užtikrinimą kuo didesniai visuomenės narių būriui. Taigi viešoji politika visais atvejais buvo ir tebėra suvokiama kaip plataus masto reiškinys, apimantis visą konkrečią visuomenę. Maža to, ir tai svarbiausia aptariamos problematikos atžvilgiu, ji labiausiai remiasi tos visuomenės atskirų asmenų, kolektyvų ir institucijų komunikacija, o jos „išeiga“ yra įvairios simbolinės formos (pavyzdžiui, partijų ir vyriausybių programos, ataskaitos, įstatymai, potvarkiai, rekomendacijos ir pan.). Įtakingas viešosios politikos analizės tyrinėtojas W.Parsonsas teigia: „Pramoninėse visuomenėse susiklosčius šiuolaikinėms rinkimų ir partinėms sistemoms politinis diskursas tapo pagrindine terpe elektoratui sąveikauti su politika ir su alternatyviais politiniais elitais <...> Liberaliose demokratinėse sistemose politinis elitas privalo racionaliai argumentuoti tai, ką jis daro arba ketina daryti“ [36, p.29-30]. Būtent diskursyvus viešosios politikos pobūdis ir jos mastas yra veiksniai, įgalinantys analizuojant taikyti kiekybinės turinio analizės metodologiją. Todėl šiame straipsnyje ir *bandoma išsiaiškinti, kokias išvadas apie viešosios politikos diskurso skleidėjus ir priėmėjus galima daryti pagal jų diskurso turinį.*

Siekis tirti viešosios politikos diskurso turinį mus automatiškai nukelia į politinės (kartu ir bendrosios socialinės) komunikacijos studijų sferą. Pirmieji dideli žingsniai tiriant politinę komunikaciją žengti JAV mokslininko H.Lasswell, kuris buvo ir vienas iš viešosios politikos mokslinių studijų pradininkų, savotiškas *spiritus movens* [36]. Kita vertus, tai neturėtų stabinti, nes H.Lasswell savo mokslinėje karjeroje visuomet domėjosi „simbolinės aplinkos“ įtaka politikos kryptims ir formoms [20]. Šiaip ar taip, politinės komunikacijos studijos prasiėjo nuo tarptautinio lygmens analizės – 3-ajame ir 4-ajame praėjusio amžiaus dešimtmečiuose buvo tiriama Pirmojo pasaulinio karo metų propaganda įvairių šalių žiniasklaidoje [26; 29]. Propagandos analizė ir vėliau išliko svarbi dėl tuometinių pasaulinių įvykių – nacistų ir fašistų įsigalėjimo Europoje bei Antrojo pasaulinio karo – svarbos [15]. Maža to, teigiama, kad būtent propagandos studijos pastūmėjo kiekybinės turinio analizės metodologijos vystymąsi, nes ji pirmą kartą buvo pritaikyta realiame gyvenime formuluojuojant (sic) viešąją politiką⁶⁵. Neatsitiktinai

⁶⁵ Tokio požiūrio laikosi daugelis mokslininkų (žr., pavyzdžiui, [22; 35; 46].

tuoj po karo buvo išleista pirma sistemiška kiekybinė politinės komu-nikacijos turinio analizę aprašanti knyga „Politikos kalba: kiekybinės semantikos tyrimai“, kurioje buvo nagrinėjami svarbiausi bendri metodologiniai klausimai: kiekybiškumo būtinybė, patikimumas, pagrįstumas ir tinkamumas, tekstų atranka, objektų vertinimo kryptingumo nustatymas, stebėjimo ir analizės vienetų išskyrimas [30]. Po Antrojo pasaulinio karo pagrindinėmis politinės komunikacijos tyrimų, kurie, kaip jau minėta, labiausiai susiję su viešosios politikos diskurso analize, sritimis, kuriose taikyta kiekybinė turinio analizė, tapo politikos veikėjų kalbinė elgsena rinkimų kampanijos metu bei tarptautinių santykių aspektai⁶⁶. Svarbiausiais tekstinių duomenų šaltiniais išliko žiniasklaida ir partijų bei politinių lyderių viešas politinis diskursas. Be to, nuo 7-ojo dešimtmečio svarbiu metodologiniu aspektu tapo kiekybinės turinio analizės kompiuterizavimas, kuris šiuo metu ypač aktualus dėl elektroninių tekstų paplitimo ir naujo politinės komunikacijos kanalo – interneto – atsiradimo.

Šiame darbe nesiekama pateikti praktinių kiekybinės turinio analizės taikymo pavyzdžių apžvalgos. *Labiau magą nubrėžti bendras gaires, kada ir kuo šis metodas naudingas viešosios politikos tyrinėtojams*. Taip bus bandoma daryti nagrinėjant bendrosios socialinės komunikacijos ir jos turinio kiekybinių tyrimų problematiką. Vienas pirmųjų teorines kiekybinės turinio analizės taikymo komunikacijos studijose kryptis nurodė jau minėtas B.Berelsonas (1952):

1. Būdingiems komunikacijos turinio bruožams nustatyti:

1.1. Turinio esmei (aprašyti komunikacijos turinio tėkmę ir kryptis, mokslinių publikacijų kryptių paplitimą, atskleisti komunikacijos turinio skirtumus tarp valstybių, lyginti skirtingų komunikacijos kanalų turinį, prižiūrėti, ar komunikacijos turinys atitinka tikslus, kurti ir taikyti komunikacijos standartus, padėti spręsti technines kitų tyrimų problemas, pavyzdžiui, koduoti atvirus apklausų klausimus);

1.2. Turinio formai (parodyti propagandos techniką, matuoti „skaitomumą“, atrasti stiliaus ypatybes literatūroje ir lingvistikoje, retorikoje ir oratoriniame mene);

2. Komunikacijos turinio atsiradimo priežastims nustatyti arba komunikacijos skleidėjams tirti (išsiaiškinti komunikacijos pranešimus kuriančių asmenų paskatas ir kitus jų bruožus, nustatyti asmenų ir jų

grupių psichologinę būseną, aptikti propagandos atvejus, padėti politinei ir karinei žvalgybai);

3. Komunikacijos turinio priėmėjams tirti (atspindėti visuomenės grupių nuostatas, interesus ir vertybes, t.y. „kultūrinę sanklodą“);

4. Komunikacijos poveikiui tirti (atskleisti, į ką nukreiptas pagrindinis dėmesys (pavyzdžiui, žiniasklaidoje), aprašyti nuostatų ir elgsenos pokyčius reaguojant į komunikacijos turinį) [4, p.490-507].

Be to, nagrinėdamas pagrindinį, jo manymu, kiekybinės turinio analizės aspektą – tyrimo kategorijas – mokslininkas pateikė sąrašą elementų, kuriuos galima analizuoti tekste: a) komunikacijos temų paplitimą (pavyzdžiui, socialinių garantijų pensininkams svarbą), b) objekto vertinimų kryptingumą (pavyzdžiui, prezidento teigiamą, neutralų ar neigiamą vertinimą), c) tų vertinimų standartus ir pagrindus (pavyzdžiui, kuo remiantis viešoji institucija vertinama neigiamai), d) vertybių paplitimą (pavyzdžiui, politinių liberalizmo vertybių paplitimą Lietuvoje), e) vertybių siekimo būdus (pavyzdžiui, kaip geriausia siekti politinio teisingumo), f) būdo bruožus (pavyzdžiui, vyraujančius politikų būdo bruožus), g) veikėjus (pavyzdžiui, kurie viešosios politikos subjektai dažniausiai minimi žiniasklaidoje), h) šaltinius (pavyzdžiui, politinių programų kūrėjus), i) vietas (pavyzdžiui, kur inicijuota politinė programa), j) komunikacijos auditoriją (pavyzdžiui, kam skirta viešosios politikos programa ir koks jos poveikis), k) komunikacijos formai ir tipui nustatyti (pavyzdžiui, ar politinė programa pateikiama oficialiai, ar neformaliai), l) gramatinei ar sintaksinei išraiškos formai nustatyti (pavyzdžiui, ar apibūdinant viešąją iniciatyvą naudota faktinė medžiaga, ar nurodytos tapatybės), m) komunikacijos intensyvumui nustatyti (pavyzdžiui, ar viešosios politikos programa įtaigi), n) atskleisti komunikacijos strategijoms (pavyzdžiui, kokios retorinės formos naudojamos apibūdinan ir ginant programas). Elementai nuo „a“ iki „j“ apima komu-nikacijos turinio, o likusieji – komunikacijos formos tyrinėjimus [4, p.510-512].

Kalbėdamas apie tai, kada tikslinga naudoti grynai kiekybinę turinio analizę, B.Berelson išskyrė septynis atvejus:

1. Kai būtini labai tikslūs ir kruopštūs rezultatai;
2. Kai būtinas rezultatų objektyvumas;
3. Kai tiriama medžiaga patikimai atspindi tyrimo objektą;
4. Kai tiriamos medžiagos tiek daug, kad kitaip jos apdoroti neįmanoma;
5. Kai įmanomas ir būtinas (ar pageidautinas) aukštas kategorijų detalumo lygis;

⁶⁶ Aišku, yra ir kitokio pobūdžio tyrimų, tačiau minėtieji ryškiai dominuoja dėl savo „praktinio pritaikomumo“.

6. Kai tyrimo kategorijos pasikartoja palyginti dažnai;
7. Kai ieškoma statistinių sąsajų tarp duomenų apie komunikacijos turinį ir skaitinių duomenų, nesusijusių su tuo turiniu⁶⁷.

Galų gale, mokslininkas atkreipė dėmesį į tai, kad galimi tiesioginiai pačių tekstinių duomenų lyginimai, tačiau pagal tekstų duomenų turinį įmanoma daryti išvadas ir apie kitus reiškinius. Pirmu atveju jis išskyrė palyginimą laike (pavyzdžiui, politinių programų populiarumo tyrimą laikui bėgant), lyginimus teksto viduje (pavyzdžiui, kaip partijos programoje vertinamos specialios visuomenės grupės: jaunimas ir pagyvenusieji, tautinės mažumos ir tautinė dauguma ir pan.), skirtingų tekstų palyginimus (pavyzdžiui, kaip mokesčių politikos kryptis vertina libertarai ir komunistai) ir turinio lyginimą su standartu (pavyzdžiui, ar Lietuvos Vyriausybės vykdoma aplinkosaugos politika atitinka ES aplinkosaugos direktyvas). Antru atveju svarbu išsiaiškinti, kokią išvadą iš turinio duomenų apie platesnį reiškinį galima padaryti: tiesioginę ar atvirkštinę [4, p.516-518]. Čia klausimas yra toks: ar tai, kad politikas daug kalba apie mokesčius, reiškia, kad jie yra geri, ar atvirkščiai, – juos reikia keisti.

Galbūt ir stebėtina, tačiau visi šie „priesakai“ ir problemos išliko aktualios ir šiais laikais⁶⁸. Tai aiškintina keletu paprastų priežasčių. Viena vertus, nurodydamas kiekybinės turinio analizės kryptis ir galimus tyrimo objektus, B.Berleson rėmėsi bendruoju komunikacijos modeliu: kas, kodėl, kaip, ką, kam ir su koku poveikiu sako (rašo, rodo, vaizduoja). Šio modelio ištakos – to paties viešosios politikos analizės pradininko H.Lasswell 1948 m. sukurtas masinės komunikacijos apibrėžimas [27]. Paprasčiau šį modelį galima būtų skaidyti ne mažiau įprastu būdu į pranešimo siuntėjus (kas ir kodėl), pranešimo turinį (ką ir kaip) bei pranešimo priėmėjus (kam ir su koku poveikiu). Iš esmės jis niekuo nesiskiria nuo šiuolaikinių komunikacijos modelių, nebent tik tuo, kad dabar daugiau dėmesio kreipiamas į socialinę aplinką ir komunikacijos kanalus (komunikacijos modelių apžvalga pateikta, pavyzdžiui, [13]). Pastarieji svarbūs dėl to, kad jiems tenka „triukšmo“ ir (kartais) siuntėjo vaidmenys. Šiuo atveju iškeliamas papildomas

klausimas – kur (tiesa, šiek tiek susijęs su klausimu kaip) vyksta komunikacija.

Kita vertus, vardydamas sąlygas, kuriomis esant galima atlikti kiekybinę turinio analizę, B.Berelson rėmėsi bendraisiais kiekybinės metodologijos kanonais, kurie teigia, jog kiekybinė analizė geriausiai tinka ten, kur analitiškai, t.y. visumą skaidant į analizės ir stebėjimo vienetus, tirama daugybė objektų, statistiškai tikrinamos teorijos ir hipotezės, sudaromas griežtas tyrimo planas, siekiama objektyvumo, faktiškumo, patikimumo ir tikslumo⁶⁹. Taigi ir šiais laikais kiekybinė turinio analizė (kaip ir bet kuri kita kiekybinio tipo analizė socialiniuose moksluose) yra ir turi būti atliekama tik tada, kai tenkinamos šios sąlygos. Pagaliau reikėtų pabrėžti tai, kad B.Berelson „priesakai“ bei nuorodos tinka ir viešosios politikos diskurso turinio tyrimų atveju, todėl vienaip ar kitaip sudarys tolesnės analizės pagrindą.

Kita vertus, nederėtų sakyti, kad kiekybinės turinio analizės metodologija stagnavo visus tuos daugiau nei 50 metų, praėjusių nuo B.Berelson monografijos pasirodymo. Kaip jau minėta, nuolat buvo gryninamas apibrėžimas ir teorinės prielaidos. Pavyzdžiui, K.Krippendorff (1980) pateikė savitą taikymo krypčių klasifikaciją [22]. Pagal mechanizmų, kuriuos turinio analitikai naudoja siedami duomenis su kontekstu, skirtumus, pagal tai, kokių žinių apie kontekstą ieškoma, kokias analitines konstrukcijas šiam tikslui pasiekti reikia pasitelkti, ir kaip galima pagrįsti rezultatus, jis išskyrė šešias sritis: 1) sistemų (jų sanklodos, raidos ir skirtumų tyrimai), 2) standartų (vertinimų, sutapatinimų ir auditavimo tyrimai), 3) indeksų ir simptomų (dažnių, teigiamų ar neigiamų vertinimų kryptingumo, intensyvumo tyrimai), 4) lingvistinių išraiškų (kalbos ir jos vartojimo ypatumų tyrimai), 5) komunikacijos (siuntėjų ir priėmėjų keitimosi pranešimais ciklo tyrimai), ir 6) institucinių procesų (vidinių sąlygų, vidinės tvarkos palaikymo, vidinių komunikacijos kanalų tyrimai). Šis skirstymas labai painus ir persiklojantis, tačiau svarbu pažymėti, kad atkreipiamas dėmesys į komunikacijos sistemiškumą ir cikliškumą, institucinę jos aplinką, lingvistinių išraiškos priemonių įtaką bei indeksų ribotumus ir galimybes. Kitas teorijos tobulinimo pavyzdys – K.Neuendorf (2002) pateikti komunikacijos kontekstai, kuriems tirti gali būti naudojama kiekybinė turinio analizė: individualus, tarpasmeninis arba grupinis, organizacinis, masinis ir tam tikros srities

⁶⁷ Be to, autorius perspėjo, kad paprastai, jei nėra ypatingo reikalo, skaičiavimas (kiekybinė analizė) neturėtų būti atliekamas. Maža to, kiekybinė analizė naudotina tik tais atvejais, kai tenkinamos visos šešios pirmosios sąlygos [4, p.512-514].

⁶⁸ Vėliau rašę autoriai tik vienaip ar kitaip išgrynindavo B.Berelson klasifikacijas ir apibendrinimus (žr., pavyzdžiui, [3; 19; 35; 41; 45]).

⁶⁹ Kiekybinės socialinių mokslų priegios pagrindinės prielaidos nurodomos beveik visuose metodų vadovėliuose (žr., pavyzdžiui, [8; 42]).

(pavyzdžiui, politinės komunikacijos kontekstas). Maža to, buvo tobulinama kiekybinės turinio analizės atlikimo metodika: kuriami nauji bendrieji tyrimo žodynai ar taisomi senieji⁷⁰, atveriamos naujos taikymo sritys⁷¹, sprendžiamos patikimumo ir pagrįstumo problemos [23; 24] ir pan. Taigi nors esminių „persilaužimų“ nuo 6-ojo ir 7-ojo praėjusio amžiaus dešimtmečio, kai įsitvirtino socialinių mokslų srityje, kiekybinės turinio analizės metodologijoje ir nebuvo, akivaizdu, kad šis metodas nuolat tobulėjo.

Apžvelgus bendras aptariamo metodo taikymo sritis komunikacijos tyrimuose, laikas pereiti prie jo taikymo kryptių tiriant viešosios politikos diskursą nagrinėjimo. Lieka galioti jau pateiktas klausimas, kokią naudą galėtų teikti kiekybinė turinio analizė viešosios politikos studijose. Dalinį atsakymą į šį klausimą teikia bendrasis komunikacijos modelis: tirdami viešosios politikos diskurso turinį, galime daryti išvadas apie to diskurso skleidėjus ir priėmėjus. Galima nagrinėti ir patį diskurso turinį, tačiau tai būtų gana „savitikslis“ užsiėmimas⁷². Taigi iš šių atsakymų išskyla tolesnis klausimas – *ką gi galime išsiaiškinti apie viešojo politinio diskurso subjektus (skleidėjus ir priėmėjus), pasitelkę jų diskurso turinio analizę?* Apibendrinant daugelio jau minėtų autorių požiūrius į šią problemą, drąsiai galima teigti, kad iš viešosios politikos diskurso turinio galime gauti duomenų (rodiklių) ir išvadų⁷³ apie viešosios politikos subjektų (priėmėjų ir siuntėjų): a) dalyvavimo viešosios politikos procese dažnumą (šiuo atveju atsiskleidžia ir tai, kas su kuo sąveikauja, t.y. komunikacijos tinklas), b) komunikavimo vietas (čia įeina K.Krippendorff išskirti instituciniai procesai, taip pat komunikacijos kontekstai ir kanalai), c) hierarchiją ir socialinį statusą, d) domėjimosi sritis, t.y. kokios ir kaip dažnai tam

⁷⁰ Kai kurie bendro pobūdžio kategorijų žodynai pristatyti, pavyzdžiui, [19, p.104-116; 47, 5 skyrius]. Šiuo metu informacijos apie pagrindinius tokio pobūdžio kategorijų žodynus galima rasti: <http://www.textanalysis.info>

⁷¹ Pavyzdžiui, atsirado televizija ir internetas – komunikacijos kanalai, kurių turinys vis plačiau analizuojamas kiekybinės turinio analizės būdu.

⁷² Be to, įmanoma tirti ir žiniasklaidos tarpininkavimo vaidmenį su viešąja politika susijusios komunikacijos procese, bet tai būtų greičiau žurnalistikos studijų kryptis. O jei žiniasklaida aktyviai dalyvauja viešosios politikos formavimo procese, ji tampa interesų grupe ir nebelaikytina komunikacijos kanalu.

⁷³ Kad esama skirtumo, kai kiekybinės turinio analizės rezultatai yra tyrimo padarinys ir kai jie naudojami kaip tolesnio tyrimo rodikliai, kritikuodamas H.Lasswellą dėmesį atkreipė K.Krippendorffas. Jo nuomone, simbolinės formos dažnį naudoti tikrinant hipotezes apie subjekto domėjimosi sritis ir kaip kito reiškinio rodiklį, yra du skirtingi dalykai. Pirmu atveju, kiekybinės turinio analizės produktas yra mokslinė išvada, o antru – empirinis indikatorius, vėliau koreliuojamas su kitais kintamaisiais [22, p.41].

tikros viešosios politikos diskurso temos paliečiamos, e) vertinimo kryptingumą, t.y. kaip tie subjektai vertinami, f) vertybines orientacijas, nuostatas, nuomones, įsitikinimus, ideologijas, būdo bruožus (asmenų atveju) ir panašius žmonių psichinių procesų „produktus“, h) komunikavimo būdus, formas ir tipus, i) gramatines ar sintaksines išraiškų formas, j) pateiktų programų ir jų pristatymų poveikį (taip pat santykinę simbolinę galią), k) diskurso turinio atitiktį elgsenai (viešosios politikos išėjai). Be to, galima tirti šių reiškinų kitimą laike (tam kiekybinė turinio analizė tinka ypač gerai) ir skirtumus tarp atskirų subjektų kuriamų simbolinių formų bei šių formų vidinėje struktūroje.

Kitas ne mažiau svarbus klausimas – *kokiais simbolinių formų šaltiniais galėtų naudotis viešosios politikos tyrinėtojai?* Šiuo atveju verta suskirstyti viešosios politikos diskurso skleidėjus ir priėmėjus (iš esmės jie niekuo nesiskiria, tik tarpusavio santykiu) į individualius asmenis (čia patenka ir neorganizuotos grupės, pavyzdžiui, jaunimas, studentai, moterys, neįgalieji ir pan.), jų grupes (interesų grupės, verslas, partijos, žiniasklaida ir pan.), institucijas (savivaldybės, parlamentas, vyriausybė, prezidentūra, teismai, policija, kariuomenė, muitinė ir pan.) ir valstybinius bei tarpvalstybinius darinius. Taip lengviau nustatyti tam tikrame komunikacijos kanale (tiesioginiame ar per žiniasklaidą) sukuriamos simbolinės formos (būtinai atitinkančios kiekybinės prieigos kanonus) pavidalą. Viešosios politikos analitikams naudingų kiekybinės turinio analizės duomenų šaltinių pavyzdžių yra pateikta 2 lentelėje.

Taigi, turint konkrečią problemą, kurią galima išspręsti pasitelkus kiekybinės turinio analizę, reikia nustatyti, kas su kuo sąveikauja (kokiame lygmenyje ir ar tiesiogiai), t.y. kas inicijuoja tam tikrą diskursą bei kam jį siunčia, ir pagal tai pasirinkti šaltinį. Ypačingas dėmesys turi būti kreipiamas į duomenų „kiekybiškumo“ reikalavimus. Jei, pavyzdžiui, yra vos kelios dešimtys asmeninių pokalbių ar viena konkreiti ir trumpa politinė iniciatyva, jokia kiekybinė analizė nepadės atskleisti nieko daugiau nei aprėpia vieno ar kelių žmonių kokybinės išvalgos. Kiekybine turinio analize tiriamų reiškinų klasifikacija ir 2 lentelė yra orientyrai didelių simbolinių išraiškų klodus kiekybiškai nusprendusiam tirti viešosios politikos analitikui (kokybinė analizė tokiais atvejais vargu ar iš viso įmanoma). Svarbu pabrėžti ir tai, kad tam tikro subjekto (pavyzdžiui, Prezidento) diskursas (pavyzdžiui, aplinkosaugos politikos iniciatyva) gali būti nukreiptas skirtingiems priėmėjams to paties komunikacijos akto ribose. Pavyzdžiui, Seime debatai dėl dėl įvairių viešosios politikos programų gali būti

2 lentelė. Kiekybinės turinio analizės duomenų šaltinių viešosios politikos diskurse pavyzdžiai

Viešosios politikos diskurso skleidėjai	Komunikacijos tipas	Viešosios politikos diskurso priėmėjai			
		Individualus lygmuo	Grupinis lygmuo	Institucinis lygmuo	Valstybinis ir tarptautinis lygmuo
Individualus lygmuo ->	Tiesioginis	Asmeniniai pokalbiai apie viešąją politiką	Atskirų asmenų interesų organizacijos programų kritika	Peticija vyriausybei dėl viešosios politikos pasekmių	Asmenų grupės peticija tarptautinei organizacijai
	Netiesioginis	Kandidatų į prezidentus debatai apie viešąją politiką žiniasklaidoje	Politiko profsąjungų programos kritika žiniasklaidoje	Asmeninis nepasitenkinimas dėl Seimo priimto įstatymo žiniasklaidoje	Individualus pasisakymas apie kokios nors šalies viešąją politiką žiniasklaidoje
Grupinis lygmuo ->	Tiesioginis	Interesų grupės programos aiškinimas savo „auditorijai“	Interesų grupės tiesioginė parama partijos programai	Interesų grupės lobistinė veikla institucijoje	„Green Peace“ pareiškimas valstybei dėl žalingos aplinkai veiklos
	Netiesioginis	Partijų rinkiminė kampanija žiniasklaidoje	Interesų grupės pareiškimas žiniasklaidoje dėl partijos programos palaikymo	Interesų grupės reikalavimai vyriausybei žiniasklaidoje	„Green Peace“ pareiškimas valstybei žiniasklaidoje
Institucinis lygmuo ->	Tiesioginis	Vyriausybės potvarkis dėl žemės gražinimo	Seime priimtas profsąjungų veiklos įstatymas	Prezidento veto Seimo priimtam įstatymui	.*
	Netiesioginis	Vyriausybės politikos gairių pristatymas žiniasklaidoje	Prezidento pokalbis su interesų grupių atstovais televizijoje	Prezidento pareiškimas žiniasklaidoje, kad jo netenkina vyriausybės vykdoma politika	.*
Valstybinis ir tarptautinis lygmuo ->	Tiesioginis	Kaltinimas asmeniui pažeidžiant tarptautinės politikos programas	Kaltinimas organizacijai pažeidžiant tarptautinės politikos programas	.*	ES šalių narių įmonių politikos derinimas
	Netiesioginis	Kaltinimas asmeniui pažeidžiant tarptautinės politikos programas, paskelbtas žiniasklaidoje	Kaltinimas organizacijai pažeidžiant tarptautinės politikos programas, paskelbtas žiniasklaidoje	.*	Pranešimas žiniasklaidoje apie JTO sankcijas Iranui dėl branduolinių programų vykdymo

* - čia institucinis ir valstybinis bei tarptautinis lygmuo susilieja.

adresuoti ir atskiriems asmenims, jų grupėms ir kitoms valstybinėms institucijoms, ir kitoms valstybėms ar tarptautinėms organizacijoms. Tačiau kartais tyrimo tikslai reikalauja, kad pagal diskurso priėmėjus būtų atrinktos tik tam tikros to diskurso skleidėjo srauto duomenų dalys. Tokiais atvejais paprastos išėties nėra, bet turint omenyje, kad viešasis diskursas nukreiptas į visus tam tikro sociumo narius, galima tiesiog daryti prielaidą, kad tie patys tekstai tinka nagrinėti ir grupės, ir viso sociumo problemas.

Išvados

1. Kiekybinė turinio analizė atskleidžia savo stipriąsias savybes ten, kur reikia atlikti platų, išsamų, ilgalaikį, praeties įvykius nagrinėjantį, ir socialinį pasaulį nesikišantį ir(ar) pakartotinį itin gausios socialinės komunikacijos bei socialinių prasmų turinio tyrimą.

2. Viešosios politikos sferoje didžioji dalis veiksnių išreiškiama per komunikaciją simbolinėmis formomis: tekstinėmis, garsinėmis ar vaizdinėmis išraiškos priemonėmis. Kadangi tokios išraiškos

yra gausios ir nuolatinės, tai jų turiniui tirti geriausiai tinka kiekybinė turinio analizė.

3. Remiantis bendruoju komunikacijos modeliu, pagrindiniai objektai, kuriuos verta tirti viešosios politikos analitikams šiuo metodu, yra viešosios politikos diskurso skleidėjai ir priėmėjai. Kiekybine turinio analize galima nagrinėti jų vertybes, nuostatas, programų turinį ir įgyvendinimą, populiarumą, vertinimų kryptingumą, išraiškų lingvistines formas ir pan. Pagal komunikacijos signalų skleidėjų ir priėmėjų santykius bei komunikacijos kanalus, kuriais vyksta jų sąveika, lengviausia nustatyti, kokias simbolines formas geriausia naudoti atitinkamų tyrimų tikslams.

4. Svarbiausia, kad naudojant kiekybinės turinio analizės metodą nebūtų pamirštami kiekybiškumo ir analitiškumo reikalavimai. Juk ne taip svarbu, koks metodas pasirinktas atliekant tyrimą, daug svarbiau pasirinktąjį tinkamai taikyti. Ši nuostata jau tapo aksioma kalbant apie kitus socialinių mokslų tyrimo metodus. Taigi didelių tekstinių (garsinių ar vaizdinių) duomenų masių turinio analitinis nagrinėjimas yra kiekybinės turinio analizės pagrindas ir privalumas.

Literatūra

1. Babbie, E. *The Practice of Social Research* (10th ed.). Belmont: Wadsworth Publishers, 2003.
2. Bailey, K. D. *Methods of Social Research* (4th ed.). New York: The Free Press, 1994.
3. Balčytienė A. Žiniasklaidos tekstai. *Darbai ir dienos*. 2000, T. 24, 109-119.
4. Berelson, B. Content Analysis. In Lindzey, G. (Ed.). *Handbook of Social Psychology*. (1 T.). Reading, MA: Addison-Wesley, 1954, 488-522.
5. Bielinis L. Įvardžiai politiniame tekste ir politiko nuostatos. *Politologija*, 1995, Nr. 1(6), 73-82.
6. Bielinis L. Prezidento rinkimai' 97: kandidatų į Lietuvos Respublikos Prezidentus rinkiminių nuostatų ir stereotipų lyginamoji analizė. *Politologija*, 1998, Nr. 2(12), 23- 37.
7. Blumler, J. G., and Kavanagh, D. The Third Age of Political Communication: Influence and Features. *Political Communication*, 1999, T. 16, No 3, 209-230.
8. Bryman, A. *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
9. Budge, I., Klingemann, H.-D., Volkens, A., Bara, J., and Tanenbaum, E. *Mapping Policy Preferences: Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
10. Burns, R. B. *Introduction to Research Methods* (4th ed.). London: Sage Publications, 2000.
11. Diefenbach, D.L. Historical Foundations of Computer-Assisted Content Analysis. In West, M. D. (Ed.). *Theory, Method, and Practice in Computer Content Analysis*. (16 T.). Westport, Connecticut: Ablex Publishing, 2001, 13-41.
12. Fischer, F., and Forester, J. (Eds.). *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. London: UCL Press, 1993.
13. Fiske J. *Įvadas į komunikacijos studijas (vertė V.Gudonienė ir E.Macevičiūtė)*. (2 leid.). Vilnius: ALK/Baltos lankos, 1998.
14. Frankfort-Nachmias, C. and Nachmias, D. *Research Methods in the Social Sciences* (6th ed.). New York: Worth Publishers, 2000.
15. George, A. L. *Propaganda Analysis*. Evanston: Row, Peterson, 1959.
16. George, A.L. Quantitative and Qualitative Approaches to Content Analysis. In I. de Sola Pool (Ed.). *Trends in Content Analysis*. Urbana: University of Illinois Press, 1959, 7-32.
17. Hecló, H. Review Article: Policy Analysis. *British Journal of Political Science*, 1972, T. 2, 83-108.
18. Hogwood, B.W., and Gunn, L.A. *Policy Analysis for the Real World*. Oxford: Oxford University Press, 1984.
19. Holsti, O.R. *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1969.
20. Janowitz, M. Content Analysis and the Study of the "Symbolic Environment". In Rogow A.A. (Ed.). *Politics, Personality, and Social Science in the Twentieth Century: Essays in Honor of Harold D. Lasswell*. Chicago: The University of Chicago Press, 1969. 155-170.
21. Kardelis K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex, 2002.
22. Krippendorff, K. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Beverly Hills: Sage Publications, 1980.
23. Krippendorff, K. Validity in Content Analysis. In Mochmann, E. (Ed.). *Computerstrategien für die Kommunikationsanalyse*. Frankfurt: Campus Verlag, 1980.
24. Krippendorff, K. On the Reliability of Unitizing Continuous Data. *Sociological Methodology*, 1995, T. 25, 47-76.
25. Krupavičius, A. Content Analysis in Lithuania: The State of the Art. Pranešimas, skaitytas 27-ose jungtinėse ECPR darbo grupių sesijose, 1999 m. kovo 26-31, Manheime, Vokietijoje.
26. Lasswell, H.D. *Propaganda Technique in the World War*. New York: Knopf, 1927.
27. Lasswell, H.D. The Structure and Function of Communication in Society. In Berelson, B., and Janowitz, M. (Eds.) *Reader in Public Opinion and Communication*. New York: The Free Press, 1966 (1948). 178-190.
28. Lasswell, H.D. The Emerging Conception of the Policy Sciences. *Policy Sciences*, 1970, T. 1, No 1, 3-14.
29. Lasswell, H.D., and Blumenstock, D. *World Revolutionary Propaganda: A Chicago Study*. New York: Knopf, 1939.
30. Lasswell, H.D., Leites, N. and Associates (Eds.). *Language of Politics: Studies in Quantitative Semantics*. New York: George Stewart, 1965 (1949).

31. Lindkvist, K. Approaches to Textual Analysis. In Rosengren, K.E. (Eds.). *Advances in Content Analysis*. Beverly Hills: Sage Publications, 1981, 23-41.
32. Luobikienė I. *Sociologinių tyrimų metodika: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija, 2003.
33. McQuail, D. *Mass Communication Theory: An Introduction* (4th ed.). London: Sage Publications, 2000.
34. Miller, D. C., and Salkind, N.J. *Handbook of Research Design and Social Measurement* (6th ed.). Thousand Oaks: Sage Publications, 2002.
35. Neuendorf, K.A. *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2002.
36. Parsons W. *Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas (vertė Algirdas Degutis)*. Vilnius: ALK/Eugrimas, 2001 (1995).
37. Pool, I. de Sola, Lasswell, H.D., and Lerner, D. *The Prestige Press: A Comparative Study of Political Symbols*. Cambridge: M.I.T. Press, 1970 (1955).
38. Punch, K.F. *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2003.
39. Ritzer, G. *Modern Sociological Theory* (4th ed.). New York: McGraw Hill International Editions, 1996.
40. Roberts, C.W. Other than Counting Words: A Linguistic Approach to Content Analysis. *Social Forces*, 1989, T. 68. No. 1, 147-177.
41. Roberts, C.W. A Theoretical Map for Selecting among Text Analysis Methods. In Roberts C.W. (Ed.). *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1997, 275-283.
42. Robson, C. *Real World Research* (2nd ed.). Oxford: Blackwell Publishers, 2002.
43. Shapiro, G., and Markoff, J.A. Matter of Definition. In Roberts, C.W. (Ed.). *Text Analysis for the Social Sciences: Methods for Drawing Statistical Inferences from Texts and Transcripts*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1997, 9-31.
44. Silverman, D. *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage Publications, 1993.
45. Smith, M.S. The Application of the General Inquirer to Research Problems. In Stone, P.J., Dunphy, D.C., Smith, M.S., and Ogilvie, D.M. (Eds.). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis in the Behavioral Sciences*. Cambridge: M.I.T. Press, 1966, 233-278.
46. Stone, P.J., and Dunphy, D.C. Trends and Issues in Content Analysis Research. In Stone, P.J., Dunphy, D.C., Smith, M.S., and Ogilvie, D.M. (Eds.). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis in the Behavioral Sciences*. Cambridge: M.I.T. Press, 1966, 20-66.
47. Stone, P.J., Dunphy, D.C., Smith, M.S., and Ogilvie, D.M. (Eds.). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis in the Behavioral Sciences*. Cambridge: M.I.T. Press, 1966.
48. Tidikis R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

Vaidas Morkevičius

Terra incognita: Content Analysis of Public Policy Discourse

Summary

The article presents one of social research method - content analysis which is still scarcely known to Lithuanian research community. Discursive nature of public policy and vast amounts of communications expressed in different symbolic (textual, sound and visual) forms in the processes of public policy are the key factors implying the potential fruitful use of quantitative content analysis in the research projects. Therefore, the attempts are made to chart the framework of when and how this method might be most efficient in the public policy analysis. The emphasis is placed on the advantages of this method. When scientist needs to conduct extensive, comprehensive, longitudinal, unobtrusive and/or repeated analysis of the contents of huge amount of social communications or social meanings method of content analysis is rather useful.

DOI: 10.5755/j01.ppa.0.11.27140